

Вижва М.В.

старший викладач кафедри лінгвістики та перекладу Факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

m.vyzhva@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4596-4164>

Розвиток лідерських якостей здобувачів освіти як ресурс професійного самовизначення та кар'єрного розвитку в умовах війни

Анотація. У роботі розкрито роль лідерських якостей здобувачів освіти як особистісного ресурсу професійного самовизначення та кар'єрного розвитку в умовах війни. Проаналізовано психологічні механізми та освітні практики їх формування.

Ключові слова: професійне самовизначення, лідерські якості, кар'єрний розвиток, особистісний ресурс, кар'єрна адаптивність, м'які навички.

Vyzhva M.V.

lecturer, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

m.vyzhva@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4596-4164>

Developing Students' Leadership Qualities as a Resource for Professional Self-Determination and Career Development in Wartime

Abstract. The paper explores leadership qualities as a resource for students' professional self-determination and career development during war, analyzing key psychological mechanisms and educational practices.

Keywords: professional self-determination, leadership qualities, career development, personal resources, career adaptability, soft skills.

Період старшокласництва, ранній юнацький вік є визначальними у професійному самовизначенні особистості та стають передумовою для формування професійної ідентичності та кар'єрного розвитку, а також є сензитивним для лідерського становлення. Досвід проживання в умовах війни безперечно впливає на цей процес (М. Жумбей, М. Тимків, 2023). Руйнування шкільної інфраструктури, перебої з електропостачанням, а також дистанційне та змішане навчання призводять до освітніх втрат, розриву соціальних зв'язків та підвищення тривожності. Учні змушені приймати рішення щодо освіти та кар'єри на фоні відсутності стабільності та постійних змін. У таких умовах традиційні підходи до кар'єрного консультування, які формувалися в умовах відносної стабільності освітнього середовища та ринку праці, потребують трансформації, в той час, коли адаптивність, суб'єктність як особистісна якість та лідерські навички можуть стати важливим фактором для проживання

невизначеності та готовності відігравати активну роль у побудові власної кар'єрної траєкторії.

Найявні дослідження професійного розвитку переважно зосереджувалися на таких поняттях, як кар'єрні компетентності, конкурентоспроможність на ринку праці, професійні інтереси, самоефективність і кар'єрна адаптивність. Розвиток лідерства частіше розглядався окремо, як напрям особистісного та освітнього розвитку. Таке розмежування вказує на необхідність пошуку відповіді на наступне питання: чи можна розглядати розвиток лідерських якостей учнів як особистісний ресурс, що сприяє професійному самовизначенню та кар'єрному розвитку. Попри зростання наукового інтересу і до розвитку лідерства, і до професійного розвитку, досліджень, які безпосередньо вивчають зв'язок між цими сферами, відносно мало, особливо в умовах війни. Отже, необхідно дослідити, як лідерські якості можуть сприяти здатності учнів робити обґрунтований професійний вибір, адаптуватися до обставин, що постійно змінюються, та активно будувати власні кар'єрні траєкторії в умовах невизначеності.

Метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування ролі лідерських якостей учнів як особистісного ресурсу для професійного самовизначення та кар'єрного розвитку в умовах воєнного часу, з особливою увагою до психологічних механізмів, завдяки яким розвиток лідерства може підтримувати кар'єрну суб'єктність та адаптивність учнів.

У науковій літературі, присвяченій студентському лідерству та кар'єрному розвитку, застосовується широкий спектр теоретичних і емпіричних підходів, що відображає міждисциплінарний характер цієї сфери. Значна частина досліджень ґрунтується на *соціально-когнітивній теорії кар'єри (Social Cognitive Career Theory)*, згідно з якою переконання щодо власної ефективності, очікувані результати та особисті цілі є головними рушійними силами кар'єрного розвитку (М. Шауб, Д. Токар, 2005, Г-Ч. Огбейд, 2006; Р. Лент, С. Браун, Г. Хекет, 2006;). Цей підхід є особливо ефективним для моделювання опосередкованого впливу лідерської підготовки на можливості працевлаштування, що демонструють дослідження впливу трансформаційного лідерства викладачів (С. Венг, М. Ю-П. Пенг та ін., 2020).

Для оцінювання того, як здобувачі освіти сприймають власні лідерські компетенції та можливості працевлаштування, дослідники використовують кількісні опитування та поєднання факторного та структурного аналізу (structural equation modeling). Наприклад, І. Наметова, Л. Аблончи-Міхалика, П. Кескес та Є. Страдітова (2025) використовували *опитувальник для оцінки лідерських навичок і поведінки учнів та студентів (S-LPI) Дж. Кузеса та Б. Познера та систему "Архітектор лідерства Korn Ferry"* для виявлення прогалів у компетенціях та оцінювання ефективності лідерських програм. У дослідженнях, які враховують контекст воєнного часу, увага зосереджується на психологічній стійкості, розвитку резильєнтності та адаптації освітніх форматів (наприклад, дуальне навчання, партнерство з ІТ-компаніями) задля забезпечення професійної підготовки в умовах збройного конфлікту (М. Жумбей, М. Тимків, 2023).

Науковці визначають **професійне самовизначення** як тривалий саморегульований процес формування професійної ідентичності та “який передбачає усвідомлене самостійне визначення індивідом місії діяльності в конкретній фаховій ситуації” (Л. Петриченко, 2025). Наступні **лідерські якості** вважаються дослідниками як такі, що можуть слугувати ресурсом для цього процесу:

- самоусвідомленість та самолідерство (включають когнітивні, мотиваційні та поведінкові стратегії, які дають змогу досягати мети; емпіричні дані показують, що самолідерство має позитивну кореляцію з готовністю до кар’єри та зрілістю, допомагаючи ставити реалістичні цілі (К. Аріпал, Г. Кюберо, 2025);
- емоційний та соціальний інтелект (їх складовими є саморегуляція, емпатія та соціальні навички, які сприяють ефективній співпраці та конкурентоспроможності на ринку праці (Ш.Сікорія, Ш. Джайн, 2025);
- стійкість та адаптивність (допомагають долати труднощі, орієнтуватися у мінливих вимогах ринку праці, а також справлятися з невизначеністю та професійними невдачами (М. Жумбей, М. Тимків, 2023);
- ініціативність та здатність до ризику (здобувачі освіти, які займають лідерські ролі, демонструють більшу толерантність до ризику та соціальну відповідальність (Л. Дж. Сміт, Дж. Д. Ченовес, 2015); водночас чесність, відданість, доброчесність та ентузіазм визнаються важливими компонентами професійної ідентичності (Я. М. Грос, 2018).

Шлях від розвитку лідерських якостей до успішного кар’єрного зростання непрямої та стає можливим за допомогою таких психологічних механізмів як: кар’єрна самоефективність та психологічний капітал; кар’єрна адаптивність; формування професійної ідентичності; навички вирішення проблем та універсальні м’які навички. Впевненість у власній здатності досягати певних цілей (*самоефективність*) у поєднанні з досвідом лідерських ролей та *позитивним лідерським капіталом* (надія, дієвість, стійкість та оптимізм) стають ланкою, яка пов’язує розвиток лідерських якостей здобувачів із кар’єрною зрілістю та впевненістю у своїх професійних здібностях (С. Венг, М. Ю-П. Пенг та ін., 2020; Е.Інгусі, Е. де Каро та ін., 2026). *Кар’єрна адаптивність* відіграє важливу роль у переході від навчання до професійної діяльності, в той же час, проактивність та прагнення до розвитку посилюють здатність адаптуватися до нових умов праці (З.А. Грін, У. Тур та М.Н. Хашемі, 2019). Відповідно до досліджень Д. Джексон (2015), активності, спрямовані на розвиток лідерських якостей, допомагають студентам «формувати професійну ідентичність», надаючи можливості для рефлексії, наставництва та соціальної взаємодії. У роботі М.В. Фіцпатрік та Р. Квінан (2020) показано, що використання лідерських принципів для осмислення внутрішніх цінностей допомагає студентам юридичних та бізнес-спеціальностей пов’язати власний життєвий досвід із професійними обов’язками. Цей процес формування ідентичності є динамічним:

студенти узгоджують власну особистісну ідентичність із вимогами обраної професії. Розвиток універсальних м'яких навичок (комунікація, командна робота та критичне мислення) корелює із вищою ефективністю роботи та кращими можливостями працевлаштування (М. Саманьєго, 2025).

Як було зазначено вище, російсько-українська війна змінила умови кар'єрного становлення. За таких обставин процес прийняття студентами рішень щодо кар'єри часто стає більш прагматичним: перевага надається фінансовій стабільності та виживанню, а не довгостроковій професійній самореалізації. Психологічний вплив війни, зокрема травми та втрата мотивації, може суттєво перешкоджати професійному самовизначенню (М. Жумбей, М. Тимків, 2023). Попри ці виклики, воєнний час також сприяє формуванню у студентів почуття громадянської свідомості та активної суб'єктності. Волонтерство й участь у соціальних програмах розвивають моральні якості, організаційні навички та "управлінське мислення". Така модель поєднання активізму й академічної діяльності дає здобувачам змогу досліджувати власну професійну ідентичність через залучення до життя громади та діяльність, спрямовану на утвердження соціальної справедливості (М. Жумбей, М. Тимків, 2023).

Лідерський потенціал в умовах війни теж потребує переосмислення. В сучасних умовах від лідерів очікується надзвичайна стресостійкість, самоконтроль і здатність надавати психосоціальну підтримку. Дослідники М. Жумбей та М. Тимків (2023) стверджують, що студенти-психологи та студенти-медики мають розвивати лідерські якості через опанування навичок кризового консультування та технік саморегуляції задля підтримання власного добробуту й добробуту своєї спільноти, а виявлені у студентів-лідерів «незалежність характеру» та «готовність до ризику» стають стратегіями виживання в зонах конфлікту.

Узагальнення отриманих результатів дозволяє сформувати інтегровану модель професійного самовизначення в умовах війни, що ґрунтується на лідерстві. У цій моделі лідерські якості (наприклад, здатність до самолідерства, емоційний інтелект, стійкість) виступають внутрішнім ресурсом. Вони активізують психологічні механізми (зокрема, самоефективність, кар'єрну адаптивність, формування ідентичності), які забезпечують досягнення кар'єрних результатів. Контекст воєнного часу діє як модератор: він не лише ставить ці ресурси під загрозу (через травматичні чинники та невизначеність), а й створює унікальні можливості для їх розвитку (завдяки громадянській активності та досвіду подолання кризових ситуацій). Освітні практики (наприклад, навчання через досвід, менторство) слугують системою зовнішньої підтримки, що підсилює цей процес, дозволяючи студентам трансформувати досвід, набутий у кризових умовах, у професійну готовність.

Доцільно, щоб освітні та профорієнтаційні практики, які використовують лідерські якості як ресурс для професійного самовизначення, базувались на експериментальних та студентоцентричному підходах та включали проектне та інтегроване з роботою навчання, студентське самоврядування та позанавчальну діяльність, наставництво, коучинг та постійну рефлексію (Т.Т. Тран, 2016; А. Браун, 2021; Дж. Бопре, С. Сімпсон та ін., 2024). Це надасть можливість

застосовувати лідерські навички, зміцнювати професійну ідентичність та розвивати комунікативні компетенції. Партнерство між університетами та бізнесом, а також взаємодія з роботодавцями, неурядовими організаціями та іншими стейкхолдерами можуть пов'язати розвиток лідерства з реальними професійними контекстами та сприяти ефективному переходу здобувачів на ринок праці.

Висновки. Розвиток лідерських якостей у студентів є важливим ресурсом для професійного самовизначення, особливо в умовах воєнного часу. Такі риси, як здатність до самолідерства, емоційний інтелект і стійкість, забезпечують суб'єктність, необхідну для подолання невизначеності та кризових ситуацій. Ці якості впливають на кар'єрні результати через ключові психологічні механізми, зокрема кар'єрну самоефективність, адаптивність та формування стійкої професійної ідентичності.

Навчальні заклади мають реагувати на це шляхом інтеграції в практику профорієнтації таких елементів, як навчання через досвід, студентське самоврядування та стратегічне наставництво. Розвиваючи лідерство як ключову компетентність, заклади освіти можуть надати здобувачам можливість не лише долати виклики нинішнього конфлікту, а й ефективно долучатися до відбудови та майбутнього лідерства у своїх професійних сферах. Такий "ресурсний" підхід до кар'єрного розвитку є необхідним для того, щоб молодь залишалася активним суб'єктом власної професійної долі навіть у найскладніших соціальних умовах, сучасних умовах війни.

Список використаних джерел

1. Brown, S. D., & Lent, R. W. (2023). Social cognitive career theory. In W. B. Walsh, L. Y. Flores, P. J. Hartung, & F. T. L. Leong (Eds.), *Career psychology: Models, concepts, and counseling for meaningful employment* (pp. 37–57). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000339-003>
2. Ingusci, E., Di Carlo, E., Catalano, A., Semeraro, C. G., & Signore, F. (2026). Are university students ready to work? The role of soft skills and psychological capital in building sustainable employability. *Education Sciences*, 16(2), Article 181. <https://doi.org/10.3390/educsci16020181>
3. Ogbeide, G.-C. A. (2006). *Employability skills and students' self-perceived competence for careers in hospitality industry* [Doctoral dissertation, University of Missouri]. <https://doi.org/10.32469/10355/4403>
4. Petrychenko, L. (2023). Professional self-determination of personality as a psychological and pedagogical problem. *Education. Innovation. Practice*, 11(5), 52–58. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-008>
5. Smith, L. J., & Chenoweth, J. D. (2015). The contributions of student organization involvement to students' self-assessments of their leadership traits and relational

- behaviors. *American Journal of Business Education*, 8(4), 279–288. <https://doi.org/10.19030/AJBE.V8I4.9422>
6. Wang, S., Peng, M. Y.-P., Xu, Y., Simbi, V. T., Lin, K.-H., & Teng, T.-C. (2020). Teachers' transformational leadership and students' employability development: A social cognitive career perspective. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 48(5), 1–15. <https://doi.org/10.2224/sbp.8594>
7. Zhumbei, M., & Tymkiv, I. M. (2023). Development of student leadership competencies in the context of the Russian-Ukrainian war. *Lûdinoznavčì studii*, (48), 92–99. <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.13>

ДЕКЛАРАЦІЯ **про використання систем штучного інтелекту**

Під час підготовки матеріалу конференції SciSpace використовувся для підбору літератури та наукових досліджень відповідної тематики. Claude та ChatGPT використовувася для форматування посилань та оформлення списку використаних джерел, а також для перекладу окремих фрагментів тексту та перефразування для покращення читабельності.